Mayurqa, núm. 3 (2021) V època, pp. 161-167
https://doi.org/10.22307/2386.7124.2021.01.012
ISSN: 2386-7124

Mayurqa V època
REVISTA DEL DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

RECURSOS I FONTS DOCUMENTALS

L'ARXIU D'IMATGE I SO DEL CONSELL INSULAR D'EIVISSA PATRIMONIALITZACIÓ DELS FONS ARXIVÍSTICS DOCUMENTALS GRÀFICS

Lina Sansano Costa
Museu Etnogràfic d'Eivissa - Arxiu d'Imatge i So

Creat el 2002, l'inici de recopilació de material es va iniciar entre el 2000 i el 2001, amb el primer lot de fotografia antiga, plaques de vidre de principis de segle XX, que es va adquirir: el de Narcís Puget Viñas, el fotògraf més antic d'Eivissa.[1] Prèviament, però, cap a l'any 1997, el primer reporter gràfic que va tenir en plantilla el *Diario de Ibiza*, el gironí Josep Buil Mayral, va fer donació del seu lot de negatius, fotografies, postals i imatges a la màxima institució insular, el Consell Insular d'Eivissa.[2] Tot d'una, i al llarg del temps, anaren entrant i, se segueixen afegint, noves col·leccions de documentació gràfica, antiga i actual. Per començar, les imatges institucionals i els enregistraments multimèdia d'actes oficials i socioculturals, i les sessions plenàries. També es varen recuperar diversos lots, especialment referits al patrimoni historicoartístic. I, imatges aèries del Ministeri de Defensa, un altre lot que es va encarregar de fotografies aèries de les esglésies rurals, i uns anys després, un tercer, també aeri del patrimoni històric i paisatges urbans i rurals. Aquestes imatges representen una eina molt útil en l'anàlisi del creixement urbanístic de l'illa.

Figura 1. Narcís Puget Viñas, finals segle XIX.

El fons gràfic es va començar a ampliar i, a partir de 2007, amb la reforma de l'Estatut d'autonomia que aprovà la creació del Consell Insular de Formentera, l'Arxiu d'Imatge i So, objecte del present escrit, va circumscriure la seua recerca a l'illa d'Eivissa.

[1] En l'actualitat l'Arxiu té fins a tres lots, de procedència diferent, dels negatius originals (plaques de vidre) del pintor-fotògraf Narcís Puget, en el fons documental de l'Arxiu d'Imatge i So del Consell Insular. I, per altra banda, l'Arxiu d'Imatge i So municipal d'Eivissa també té una part d'aquest llegat.

[2] Aquesta donació, juntament amb la de documents històrics per part dels hereus d'un conegut advocat eivissenc, va ser, en el seu moment, agraïda i acceptada pel Ple del Consell Insular, fent-se'n ressò la premsa local.

El 2008 es va aprovar el Reglament de funcionament (BOIB núm. 168, de 02/12/2008), que regula entre d'altres les peticions dels usuaris. El tema dels drets d'autor, drets de propietat intel·lectual, drets d'imatge... ha estat una constant preocupació de l'Arxiu, atès que la llei d'arxius es refereix bàsicament a la documentació escrita. Es troba a faltar una legislació específica sobre arxius de documentació gràfica i sobretot sobre tema de drets. La feina diària, l'ús indiscriminat d'imatges per part de la ciutadania, ens assenyala que existeix, en general, un gran desconeixement sobre la legislació de drets i propietats i que es veuen vulnerades de manera sistemàtica. I ens fa veure dia a dia que manca una tecnificació per part del personal d'aquests arxius de documentació gràfica. En aquest sentit, cal esmentar la signatura d'un conveni interinsular entre els arxius de documentació gràfica de cada consell insular, que podria esdevenir una important eina de col·laboració i intercanvi, per a la formació tècnica i l'especialització de les persones que hi treballen; així com també per a la col·laboració i intercanvi d'exposicions i activitats culturals específiques i, per què no, també de fons arxivístics.

El fons de l'Arxiu d'Imatge i So d'Eivissa està constituït per: imatges fixes, imatges multimèdia, documents sonors, documents escrits antics, fullets, pòsters i pasquins (especialment de l'època de la transició, la República i la Guerra Civil), mapes, plànols i muntatges fotogràfics, com per exemple dels treballs de l'arquitecte Lluís Cervera; els plànols de tot el litoral amb les ubicacions de les casetes varador dels anys 70; la documentació escrita i imatges referides al Grup *Amigos de Ibiza*, donació feta pel seu antic secretari, Florencio Arnán, sobre l'impuls i organització de les primeres biennals d'art d'Eivissa i, informes i imatges dels anys 70, sobre la primera vegada que es va voler sol·licitar a la UNESCO la declaració de Patrimoni de la Humanitat de les murades que envolten la vila històrica d'Eivissa.... Col·leccions diverses i diferents, normalment relacionades amb imatges antigues i actuals de l'illa d'Eivissa.

Pel que fa al multimèdia (films, documentals...), els primers anys de recorregut de l'Arxiu d'Imatge i So, es va treballar molt amb el realitzador i director català Josep Maria Bassols. En aquells anys, es varen patrocinar i produir diversos documentals etnogràfics i també de natura. TVE-Balears va adquirir dues sèries de documentals sobre les Pitiüses, amb el títol *El llegat de les Pitiüses*, de 13 capítols cada una, d'una durada de 28 minuts cada documental, que es retransmeteren entre el

Figura 2. Cartell del film ***La ley del Mar***, enregistrat a Eivissa el 1948. Dirigit per Miguel Iglesias Bonns, qui en va fer donació al Consell Insular d'Eivissa.

1999 i el 2000, i entre el 2001 i el 2002. Tot el llegat de Bassols uns anys més tard va ser adquirit pel Consell Insular d'Eivissa. Tot aquest material va ser editat i distribuït entre les escoles, instituts i biblioteques de les Pitiüses. El llegat de J. M. Bassols és a dia d'avui el més important fons documental multimèdia de l'Arxiu.

A banda de tot això, des del primer moment, es va anar constituint un banc d'imatges o fotografies actuals, especialment de natura, tradicions, festes, paisatges, personatges, esdeveniments i notícies d'actualitat, i patrimoni històric, que es converteixen en un valuós material gràfic per documentar l'època contemporània i que serveix per donar servei a investigadors, estudiants universitaris i de grau, periodistes, historiadors... que el sol·liciten per les seues recerques, publicacions i/o estudis. Imatges d'avui que seran un fons patrimonial important per a demà.

Un altre lot documental important és el que constitueix la feina d'investigació patrocinada pel Consell Insular, i realitzada durant tres anys pel periodista desaparegut Xicu Lluy, sobre l'exili provocat per la Guerra Civil. L'Arxiu custodia tota la seua documentació entregada amb tal efecte. I, darrerament, una altra beca d'investigació ha permès el buidatge, la classificació i la catalogació de tot aquest material. A falta de personal en plantilla, no deixa de ser interessant poder oferir beques d'investigació, mínimament ben dotades. És un pas endavant en la recerca i documentació dels temes i col·leccions que formen el fons patrimonial gràfic de l'Arxiu d'Imatge i So.

L'Arxiu d'Imatge i So és dipositari de la documentació generada per la desapareguda associació cultural Arxiu de Cultura Popular. I l'any 2016 es va fer donació, a través d'un conveni subscrit entre el Consell Insular d'Eivissa i el Taller d'Estudis de l'Hàbitat Pitiús (TEHP), de les imatges, documents, projectes i llibres d'aquest grup d'arquitectes, estudiosos i investigadors. Com també, i tema diferent, una documentació curiosa i ben important: totes les llibretes mecanografiades del treball de camp i la recopilació portada a terme els anys 70 pels *Xacoters de Balàfia*. A més a més, l'Arxiu conserva una important col·lecció de pòsters i pasquins referits a la Guerra Civil i a les primeres eleccions democràtiques, així com pòsters de les activitats socioculturals organitzades a Eivissa als inicis de la època democràtica. Sense oblidar un important fons més institucional: tota la documentació gràfica produïda i arreplegada per una institució de promoció, gairebé centenària, com és Foment de Turisme d'Eivissa.

Figura 3. Josep Buil Mayral. Mariners a la platja des Cavallet, 1975.

Figura 4. Col·lecció família Guardiola, mestres d'aixa, anys 40-50.

Pel que fa a les adquisicions realitzades, és complicat destacar lots en detriments d'altres perquè cada un té la seua importància, però podem parlar del lot del fotògraf holandès Casparus Oorthuys de 1962, imatges en b/n, de gran qualitat. El lot de Beni Trutman en b/n i en color, també de principi dels anys 60 de l'illa d'Eivissa, en b/n, i també de Formentera en color.

Pel que fa a donacions, podem destacar, entre altres, primer la de Josep Buil Mayral al Consell Insular, prèvia a la creació de l'Arxiu, ja esmentada, un fons de devers 85.000 negatius, en b/n, dels anys 70 i 80, referits principalment a les notícies que aquells anys publicava el *Diario de Ibiza*. Lot important per la quantitat i per la temàtica tan variada, tot i que les imatges pateixen la immediatesa del moment, la qual cosa afecta la seua qualitat. En referència a les imatges dels anys 40, es disposa, mercès a un acord de col·laboració, d'una còpia digitalitzada del fons fotogràfic de Pere Català i Roca. D'entre els anys 50 i 60 es disposa dels lots de José Torres Andiñá i de Josep Maria Subirà, aquest darrer també va fer donació d'un petit documental d'una processó a Sant Miquel l'any 1959, que va ser mereixedor d'un premi, documental que en el seu moment es va editar en DVD, per a la seua millor difusió.

Pel que fa al tema de documentació sonora, podem destacar les entrevistes enregistrades a les Pitiüses per Parera i Fons i Crivillé, a principi dels anys 70, material molt valuós que s'ha de poder documentar bé, per tal de poder treure'n tot el rendiment possible. Evidentment, també l'Arxiu va col·laborar en l'edició del material sobre Eivissa d'Alan Lomax. Així com en la localització i recuperació d'antigues gravacions editades en vinils de 33, 45 i 75 revolucions, de temes bàsicament de cançó i música tradicional, que també guarden agradables sorpreses.

Finalment, esmentar que l'any 2016 es va poder recuperar, entre altres, la pel·lícula de ficció en b/n rodada a Eivissa el 1960, del director Peter Finch, titulada *Antonito*, trobada a la Filmoteca de Canberra (Austràlia). Una vertadera joia. I un petit documental familiar enregistrat a Eivissa, ara per ara, les imatges en moviment més antigues

d'Eivissa que conservam, de l'any 1927, de 8 minuts, de l'oftalmòleg català Francesc Bordàs i Salellas cedida per la Filmoteca de Catalunya amb la corresponent autorització de la família hereva. I dues pel·lícules dirigides per Pere Guasch, eivissenc professor de la Universitat de Bilbao, i que els anys 70 va produir diversos treballs, com el curt *Luna*. També ens han fet enguany donació del film francès enregistrat a Eivissa *Léa, l'hivern*. La primera pel·lícula de ficció donada a l'Arxiu va ser, la ja coneguda per tots *La ley del Mar*, enregistrada a Eivissa l'any 1948, i que per motius de censura no es va poder estrenar. El seu director Miguel Iglesias Bonns, també va cedir una còpia de bona part de la documentació referida als canvis als quals obligava la censura.

El gruix principal de la feina de l'Arxiu d'Imatge i So és, per una part, intentar donar resposta a les múltiples peticions i sol·licituds de documents gràfics que es presenten, préstecs i autoritzacions, sol·licituds cada vegada més nombroses. I, per altra, la tasca interminable d'inventariat, classificació, catalogació i, sobretot, d'estudi i documentació del material gràfic que es custodia. La seua correcta manipulació, conservació i preservació, i, si escau, restauració. I, sobretot, la contínua feina de digitalització i conversió a suports nous i de darrera generació, evitant suports que van quedant obsolets i que deixarien de poder ser accessibles. I, com és lògic, programació i organització d'activitats de difusió i divulgació dels fons, edició de petites monografies, cicles de projeccions i preparació d'exposicions temporals monogràfiques dels fons arxivístic. És molta feina, és tot un procés que condueix a la patrimonialització de cada document gràfic, de cada col·lecció, i com podeu imaginar, no s'arriba a tot. Molts lots i documents comencen ingressant a l'Arxiu com a «coses velles» i/o «anecdòtiques», i passen per aquest procés de patrimonialització, i es converteixen en peces cabdals i a vegades úniques del fons documental. En resum i *grosso modo*, es calcula que l'AISI té inventariats devers una vuitantena de col·leccions, que representen més de cent mil imatges, a part del fons multimèdia, el fons sonor i el fons documental.

Figura 5. Heinz Vontin. Passeig de s'Alamera i Cine Serra, 1955.

Malauradament la gestió de l'Arxiu pateix d'una manca de personal, i sobretot de personal especialitzat o facultatiu en la matèria concreta. La ubicació d'aquest arxiu, des de fa uns sis anys, és a l'antic edifici de Comandància Militar, edifici rehabilitat pel Consell Insular i cedit en ús a la UIB. Tot menys el petit espai que ocupa l'Arxiu a un racó del segon i del tercer pis. Tanmateix la convivència amb el personal docent i els universitaris està resultant del tot fructífera i molt enriquidora. L'Arxiu empra espais comuns, passadissos per organitzar mostres i exposicions fotogràfiques. I, per altra banda, cada vegada es requereixen més els serveis de l'Arxiu, no només com a lloc de consultes i peticions per part de l'alumnat, sinó també per visites presencial de grups concertats dels alumnes i professors, així com la realització de classes o sessions de la UIB, i molt especialment de la UOM, amb qui es s'han realitzat projectes i activitats conjuntes, com per exemple: *Imatges per a una història*, i *Petites grans històries* (2016-2017), exposició realitzada amb les aportacions d'imatges dels alumnes. I, més recentment, una segona sobre nissagues, oficis i esports i/o activitats lúdiques realitzada al curs 2018-2019, i l'exposició *Ara fa cinquanta anys!* el 2019-2020.

A tall de conclusió volem fer una reflexió. Es treballa intensament amb la localització i recuperació de patrimoni, sigui aquest material o bé documental o gràfic. És una tasca indispensable. Però la qüestió, sent crítics, és no quedar-se en la satisfacció del patrimoni que s'ha pogut recuperar, sinó treballar per conservar, documentar i difondre aquest valuós patrimoni recuperat. Això representa l'important procés de patrimonialització. I, per a aquest objectiu manquen infraestructures adequades i professionals especialitzats. És cert que es fa molta feina, però en queda molta per fer. I, en aquest sentit, cal recordar la importància de poder iniciar, de manera sistemàtica i paral·lela a totes les illes, els inventaris de patrimoni cultural immaterial, molt lligat aquest al patrimoni documental objecte de l'Arxiu d'Imatge i So, projecte per al qual caldrà implicar equips, institucions i col·lectius que, de manera coordinada puguin col·laborar de manera científica i sistemàtica amb aquesta tasca ingent. La recentment publicada Llei 18/2019, de 8 d'abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears així ho ha pensat!

Bibliografia

Boadas, Joan; Casellas, Lluís-Esteve; Suquet, M. Àngels. *Manual para la gestión de fondos y colecciones fotográficas.* Girona: Ajuntament de Girona, Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI), 2001.

De la Calle, Ramón. *Memoria y desmemoria del MuVIM. Política cultural, museo y patrimonio inmaterial.* València: Universitat de València, 2015.

Mateos Rusillo, Santos M.; Marca Francés, Guillem; Attardi Colina, Oreste. *La difusión preventiva del patrimonio cultural.* Gijón: Trea, 2016.

Ramis Puig-gròs, Andreu (coord.). *El patrimoni immaterial. Entre la revisió i la descoberta.* Palma: Institut d´Estudis Baleàrics (ILLENC), 2017.

Sansano Costa, Lina. «Eivissa. Etnografia i cultura popular», *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera* vol. 5. Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 2001, p. 74-89.

— «El patrimonio etnológico pitiuso». *Revista Narria, estudios de artes y costumbres Populares* 101-104 (2003), p- 2-4. Museu d'Arts i Tradicions populars de la Universitat Autònoma de Madrid.

— «Recursos didàctics en el Museu d'Etnografia d'Eivissa», *Revista Musa* 5 (2009), p. 44-49. Museu de Manacor.

— «Eivissa nit, l'altra Eivissa i la seua publicitat. El llegat audiovisual de Josep Maria Bassols Terrés de l'Arxiu d'Imatge i So del Consell Insular d'Eivissa», *XXXVI Jornades d'Estudis Històrics Locals.* Palma: Institut d'Estudis Baleàrics (ILLENC), 2018.

— «El Museu Etnogràfic d'Eivissa i l'Arxiu d'Imatge i So del Consell Insular d'Eivissa»,

III Jornades de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears (2018). Palma, Consell Insular de Formentera, Conselleria de Cultura del Govern Balear, 2019.

Santacana Mestre, Joan; Llonch Molina, Nayra (eds.). *El patrimonio cultural inmaterial y su didáctica*. Gijón: Trea, 2015.